

Yavuz Delibalta

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Kars/Türkiye
Asst. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Arts and Sciences, Kars/Türkiye

eposta: yavuzdelibalta69@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5082-5498> - RorID: <https://ror.org/04v302n28>

Atıf/Citation: Delibalta, Yavuz. 2026. Hârezmşah Hanedanından Bir Sultan: Rükneddin Gursançtı ve Hayatı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 305-323.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1804332>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	15.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	15.12.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2026

HÂREZMŞAH HANEDANINDAN BİR SULTAN: RÜKNEDDİN GURSANÇTI VE HAYATI

Öz

Bu makale, Hârezmşahlar hanedanının seçkin fakat kısa ömürlü bir üyesi olan Rükneddin Gursançtı'nın (1204–1222) hayatını, şahsiyetini ve siyasi faaliyetlerini ele almaktadır. Sultan Alâeddin Muhammed'in oğullarından biri olarak dünyaya gelen Gursançtı, küçük yaşlardan itibaren ahlâkî meziyetleri ve hat sanatındaki başarısıyla dikkat çekmiştir. Ancak tıpkı ağabeyi Celâleddin Mengübertî gibi, Terken Hatun'un etkisindeki Kanglı-Kıpçak hizbi nedeniyle merkezî yönetimden uzak tutulmuştur. Gursançtı, henüz çocuk yaşta Irâk-ı Acem gibi stratejik öneme sahip bir bölgenin yönetimine atanmış, kısa ömrü boyunca hem idari hem de ahlâkî karakter bakımından dikkate değer bir portre çizmiştir.

Çalışmada Rükneddin Gursançtı'nın hayatı tarihsel analiz yöntemiyle incelenerek dönem kaynaklarından elde edilen veriler ışığında ele alınmıştır. Araştırma sonucunda onun doğumu, isminin kökeni, Irâk-ı Acem valiliği sırasındaki faaliyetleri, Moğol istilası karşısındaki tutumu, Fîrûzkûh'taki direnişi ve nihai olarak genç yaştaki şehadeti tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Mevcut literatürde Rükneddin Gursançtı'nın hayatına dair daha önce müstakil ve ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamıştır. Hârezmşahlar tarihinde kısa ömrüne rağmen siyasi olgunluk ve yönetim kabiliyetiyle temayüz ettiği anlaşılan Rükneddin Gursançtı'nın hayatı, Moğol istilası öncesinde devletin idari yapısını ve Moğol istilasıyla ortaya çıkan çöküş sürecini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Bu yönüyle çalışmanın, yalnızca bir şehzadenin biyografisinin değil, aynı zamanda Hârezmşahlar Devleti'nin siyasi, askerî ve idari yapısının anlaşılmasına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hârezmşahlar, Sultan Alâeddin, Rükneddin Gursançtı, Irâk-ı Acem, Moğol istilası.

A SULTAN FROM THE KHWARAZM SHAH DYNASTY: RUKNEDDIN GURSANCTI AND HIS LIFE

Abstract

This article examines the life, personality, and political activities of Sultan Rukneddin Gursancti (1204–1222), a distinguished but short-lived member of the Khwarazmian dynasty. Born as one of the sons of Sultan Alaeddin Muhammad, Gursancti attracted attention from an early age for his moral virtues and his success of calligraphy. However, like his older brother, Jalaluddin Menguberdi, he was kept away from central government due to the Kangli-Kipchak faction under the influence of Terken Khatun. Appointed to the administration of the strategically important region of Persian Iraq while still a child, Gursancti portrayed a remarkable character in both his administrative and moral character throughout his short life.

This study examines the life of Rukneddin Gursancti's using historical analysis methods, based on data obtained from period sources. The research evaluates his birth, the origin of his name, his activities during his governorship of Persian Iraq, his stance against the Mongol invasion, his resistance in Fîrûzkûh, and finally his martyrdom at a young age within a historical context. No independent and detailed assessment of Rukneddin Gursancti's life has been previously presented in the existing literature. Despite his short life, Rukneddin Gursancti stands out in the history of the Khwarazmids for his political maturity and administrative abilities. His life is noteworthy for its reflection on the state's administrative structure before the Mongol invasion and the process of collapse that followed. In this respect, the study aims to contribute not only to the biography of a prince but also to the understanding of the political, military, and administrative structure of the Khwarazmid Empire.

Keywords: Khwarazm Shahs, Sultan Alaeddin, Rukneddin Gursancti, Persian Iraq, Mongol invasion.

Giriş

11-13. Yüzyıllar arasında Büyük Selçuklu Devleti'nin (1040-1157) siyasi, kurumsal ve kültürel mirası üzerine inşa edilen Hârezmşahlr Devleti, Türk-İslâm tarihin en önemli dönüm noktalarından birini temsil etmektedir. İl Arslan (1156-1172) ve Sultan Tekiş (1172-1200) dönemlerinde teşkilatlanmasını tamamlayıp nüfuz ve kudretini artıran Hârezmşahlr, özellikle Sultan Alâeddin Muhammed (1200–1220) döneminde sınırların oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla büyük bir imparatorluk mahiyetini kazandı. Hârezmşah hakimiyeti, Mâverâünnehir, Horasan, Afganistan, Hindistan'ın kuzeyi, Umman kıyılarına kadar Basra Körfezi, Irâk-ı Acem ve Güney Kafkasya'yı içine alacak kadar genişledi. Ancak devlet, gücünün ve ihtişamının doruğundayken yine bu dönemde yaşanan Moğol istilasıyla beraber ani ve şiddetli bir inkıza uğradı (Köprülü 1987: 273; Horst 1964: 2; Kafesoğlu 2000: 205; Özaydın 2002: 297-298; Taneri 1997: 229).

Hârezmşah Hanedanından Bir Sultan: Rükneddin Gursançtı ve Hayatı

Hârezmşahlar tarihine dair araştırmalar genellikle Sultan Alâeddin Muhammed ve oğlu Celâleddin Mengübertî üzerinde yoğunlaşmış, hanedanın diğer mensupları ise görece daha az incelenmiştir. Oysa Sultan Alâeddin'in oğullarından Rükneddin Gursançtı, kısa süren hayatına rağmen hem hanedan içindeki güç mücadelelerini hem de devletin zirve noktasını ve çöküş sürecini yaşadığı karmaşık bir siyasi ortamı yansıtması bakımından dikkate değer bir şahsiyettir. Çok genç yaşta Irâk-ı Acem gibi stratejik bir ülkenin yönetimine tayin edilmesi, burada çıkan isyanları olgunlukla bastırması, Moğollara karşı onurlu direnişi ve şehadeti onun şahsiyetine dair oldukça önemli bir tarihî perspektif sunmaktadır.

Bu çalışmada Hârezmşah Sultan Alâeddin Muhammed'in oğullarından Rükneddin Gursançtı'nın hayatı, siyasi ve askerî kariyeri ile kişiliği ele alınmıştır. Mevcut literatürde, onun hakkında yazılan ayrıntılı ve müstakil bir değerlendirme bulunmamaktadır. Yalnız Fuad Köprülü tarafından kaleme alınan kısa bir makalede onun isminin kökeni ve anlamı üzerine dilbilimsel bir inceleme yapılmıştır. Rükneddin Gursançtı'nın hayatı hakkında en detaylı bilgiler, Celâleddin Hârezmşah'ın münşisi Nesevî'nin *Sîretü's-Sultân Celâleddîn Mengübertî* adlı eserinde bulunmaktadır. Bununla birlikte dönemin diğer ana kaynaklarında da bazı satır arası kıymetli bilgilere ulaşmak ve karşılaştırmalar yapmak mümkündür. Bu sayede çalışmanın hem Hârezmşahlar tarihi hem de Irâk-ı Acem bölgesi araştırmalarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1. Rükneddin Gursançtı'nın Doğumu ve İsmi

Hârezmşah Sultan Alâeddin Muhammed'in kaynaklarda genellikle Celâleddin, Gıyâseddin, Rükneddin, Kutbeddin ve Akşah şeklinde zikredilen beş oğlunun olduğu bilinmektedir (Cûzcânî 1970: 254; Cüveynî 2022: 606; Şebânkâreî 2021: 117; el-Ömerî 2014: 361; Mirhând 2022: 163; Ebü'l-Fidâ 1997: 247-248; Aynî 2007: 314-315). Bunlardan sırasıyla Celâleddin, Gıyâseddin, Rükneddin ve Kutbeddin lakaplarını¹ haiz dört büyük şehzadenin isimleri çeşitli kaynaklarda farklı biçimlerde geçmektedir. Celâleddin'in ismi *Mengübertî* (Nesevî 2021: 71) veya *Mengubirni* (Cûzcânî 1970: 254; Nesevî 1384: 18, 84; Şebânkâreî 2021: 117); Gıyâseddin'in ismi *Pîrşah* (Cüveynî 2022: 390; Nesevî 2021: 136; Şebânkâreî 2021: 115) veya *Biz Şah* (Kazvinî 2018: 397; Münşî-i Kirmânî 1328: 21-22); Kutbeddin'in ismi *Uzlaşah* (Cüveynî 2022: 341) veya *Azlaşah* (Nesevî 2021: 71) olarak zikredilirken Rükneddin'in ismi ise muhtelif kaynaklarda *Gurşancı*, *Gur Sancı*, *Gur Şansti*, *Gursançtı* ve bunun gibi daha farklı şekillerde kaydedilmiştir. Nesevî, *Gurşancı* olarak zikrettiği adın, Gurlu ülkesinin zapt edildiği gün doğmasından dolayı bu şehzadeye verildiğini söylemektedir (Nesevî 1953: 73). Ancak Cûzcânî, daha sarih bir şekilde bu şehzadenin, Gurlu hükümdarı Sultan Muizzüddin Muhammed-i Sam'ın h. 601/m. 1204 yılında Hârezm kapıları önünden çekildiği günden bir

* İlk Müslüman Türk devletlerinde hanedan üyelerinin unvan ve lakapları hakkında ayrıca bkz. Kucur 2018: 497-515.

önceki gece dünyaya geldiğini belirtmekte ve bu nedenle kendisine *Gûrîşânestî* yani *Gûrlu Kıran* denildiğini ifade etmektedir (Cûzcânî 1970: 281-282).

Cüveynî, Sultan Rükneddin'in asıl adının *Gur Sancı* olduğunu (2022: 395) ifade etmiş, aynı şekilde Kazvinî de onun ismini *Gur Sancı* (2018: 397) diye kaydetmiştir. Şebânkâreî, Sultan Alâeddin Muhammed'in oğullarının her birinin Türkçe bir adı olduğunu ve Sultan Rükneddin'ininkinin de *Gursancı* olduğunu belirtmiştir (Şebânkâreî 2021: 118). Diğer taraftan İbnü'l-Esir (2019: 168), Reşîdüddin (1970: 475, 556), Vassâf (1388: 430), Mîrhând (2022: 146, 155, 163) ve İbn Haldûn (1982: 659) gibi Arapça ve Farsça yazan müellifler belki de bu Türkçe ismin hakiki manasını anlayamadıkları için sadece Rükneddin demekle iktifa etmişler, Hândmîr ise onun adını *Sultan Rükneddin Guryanî* diye kaydetmiştir (1380: 653). Aynî, Rükneddin'in adını *Gursançtı* şeklinde kaydettiği gibi *Gur Şah* olarak da belirtmiştir (2010: 304, 307). Bu dönemin en yakın şahidi konumundaki Nesevî'nin eserinin Mücteba Mînovî tarafından neşredilen Farsça nüshasında Rükneddin'in adı *Gursançtı* olarak verilmiştir (1384: 39, 94). Aynı eserin Hafız Ahmed Hamdi tarafından neşredilen Arapça nüshasında ise *Gurşayci* ismi kayıtlıdır (1953: 73, 140). Ancak aynı eserin Necib Asım tarafından Arapça bir nüsha esas alınarak hazırlanan Türkçe tercümesinde Rükneddin'in adı *Gursancı* ve *Gurşa Yahya* olarak iki farklı şekilde geçmektedir (2021: 82). Nitekim Ebü'l-Fidâ da Nesevî'ye atıfta bulunarak Rükneddin'in adını *Gurşah Yahya* olarak ifade etmiştir (Ebü'l-Fidâ 1997: 248).

Fuad Köprülü, 1925 yılında kaleme aldığı kısa makalesinde bu ismin doğru telaffuzunun *Gursançtı* olduğunu ve *sançımak*, *sancımak* mastarından türediğini ikna edici delillerle ortaya koymuştur. Köprülü, Orhun kitabelerinden, Uygur metinlerinden, en eski Türk lügatlerinden ve muhtelif Türk lehçelerinden örnekler vererek *sançımak* kelimesinin *sancımak*, *sancışmak*, *sançdırmak*, *sançışmak* gibi türevlerle uzun asırlardan beri Türk dilinin çeşitli şubelerinde mevcut olduğunu açıklamıştır. Buna göre; "sivri silahla vurup delerek yaralamak" veya mecazen "ayıplamak/ta'n etmek" anlamlarına gelen *sançımak* mastarının, 12. yüzyıl Hârezm Türkleri arasında da bu genel manasıyla mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rükneddin'in doğmasıyla Gurlu ordusunun mağlubiyeti arasında bir bağ kurulmuş ve bu sevinçli hatıra binaen şehzadeye *Gur yenen/kıran* anlamlarındaki *Gursançtı* ismi verilmiştir (Köprülüzade 1925: 251-254).^{*} Bununla beraber yukarıda ifade edildiği gibi sadece Nesevî'nin eserinin bazı Arapça nüshalarında yer alan *Yahya* isminin de bu şehzadeye verilen Türkçe *Gursançtı* isminin yanındaki İslâmî bir isim olabileceği düşünülebilir.

Rükneddin Gursançtı'ya bu ismin verilmesine sebep olan hadiseyi İbnü'l-Esir, hicrî 600 yılı olayları içerisinde aktarmaktadır. Buna göre; Sultan Alâeddin Muhammed, kalabalık ve iyi donatılmış bir ordu ile Recep ayının başında (Ocak 1204) Herat üzerine yürüyüp şehri kuşattı. Bu sırada Gurlu hükümdarı Şehâbeddin (Sultan Muizzeddin Muhammed b.

* Köprülü, Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in isminin de *sançımak* mastarından müştak olduğunun ileri sürülebileceğini belirtir. Ancak bu hususta daha detaylı malûmat için bkz. Piyadeoğlu 2023.

Bahaeddin Sam) (1203-1206) Hint seferine çıkmak amacıyla Lahor'a hareket etmişti. Herat'ı Sultan Şehâbeddin'in yeğeni Alp Gazi müdafaâ ediyordu. Hârezmşah ordusu tarafından şehir surlarının büyük mancınıklarla hedef alındığı kuşatma, Şaban ayının sonuna kadar şiddetle devam etti. Bu sırada hastalanan Herat kumandanı Alp Gazi, tahribatın artması ve ahalinin sızlanması üzerine Hârezmşah'ın ileri sürdüğü şartları kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Hârezm ordusu Merv'e hareket etti. Ancak hasta olan Alp Gazi'nin bu sırada vefat etmesi, anlaşma şartlarını akamete uğrattı. Hint seferinden Gazne'ye dönen Şehâbeddin el-Gurî, Hârezmşah'ın Herat kuşatmasını ve Alp Gazi'nin öldüğünü öğrenince, öfkeye kapılıp Hârezm üzerine yürümek amacıyla h. 601 yılı başlarında (m. Eylül 1204) kalabalık bir orduyla harekete geçti (İbnü'l-Esir 2019: 57-58).

Horasan'da bulunan Sultan Alâeddin ona, "Dön de savaşalım" diye haber gönderdiyse de Sultan Şihabeddin, "Hârezm bizi bir araya toplar" diyerek yoluna devam etti. Bunun üzerine Sultan Alâeddin, Gurlu ordusundan daha erken Hârezm'e varmak ve başkenti müdafaâ etmek amacıyla derhal harekete geçti. Neticede iki ordu Ceyhun Nehri kanallarından olan Karasu mevkiinde karşılaştı. Meydana gelen savaşta her iki taraftan pek çok kayıplar verildi. Hârezmli esirler, Sultan Şihabeddin'in emriyle öldürüldü. Sultan Alâeddin, başkent Gürgenç'i savunmak için kanal bentlerini açtırıp sular altında bırakmak suretiyle şehir yollarını kesti. Ancak Gurlu ordusu yolların geçilecek hale gelmesi için 40 gün bekleyip neticede bütün engelleri aşarak Hârezm'in başkentini kuşattı. Gürgenç halkı kalabalık ve fillerle destekli düşman ordusuna karşı koymak için görüş birliği yaparak topyekûn şehri savunmaya hazırlandı. Bir taraftan silah ve teçhizat hazırlığı sürerken diğer taraftan İmam Şihabeddin Hivekî, vatan müdafaası ve şehitliğin kutsiyeti üzerine ayetler ve hadislerden bahislerle fetva verip halkın cesaretini artırmaktaydı. Hârezmşah Sultan Alâeddin de Gurlu tehlikesine karşı Mâverâünnehir'e hâkim olan Karahıtay hükümdarı Gürhan'a haber gönderip yardım istemişti. Gurlu ordusunun genel taarruz hazırlığında olduğu ve şehirde bütün halkın katıldığı hummalı müdafaâ tertiplerinin alındığı bir sırada Karahıtay ordusunun Gurlu topraklarına girdiği haber alındı. Karahıtayların tam zamanında yetişmesi üzerine Sultan Şihabeddin derhal kuşatmayı kaldırıp Hârezm'den uzaklaşmak zorunda kaldı (İbnü'l-Esir 2019: 57-58; Cüveynî 2022: 286-287; Köprülü 1987: 271; Barthold 1990: 372-373; Kafesoğlu 2000: 156-159).

İşte Hârezmşahlar Devleti'nin başkenti Gürgenç'in böylesine tehlikeli bir kuşatmadan kurtuluşu esnasında Sultan Alâeddin Muhammed'in bir oğlu dünyaya gelmiş ve bu sevinçli hadise şehzadenin doğumunun getirdiği talihle ilişkilendirilerek ona *Gursançtı* adı verilmiştir. Buna göre Rükneddin Gursançtı'nın doğum tarihi 1204 yılının güz mevsiminde (h. 601 yılı başları) olmalıdır.

2. Rükneddin Gursançtı'nın Kimliği ve Şahsiyeti

Sultan Alâeddin Muhammed, ülke topraklarını dört oğlu arasında paylaşmıştı. Celâleddin Mengübertî'ye Gazne, Bamyân, Gur, Büst ve Hindistan hudutlarını, Gıyâseddin Pîrşah'a Kirman ve Mekrân bölgelerini, Rükneddin Gursançtı'ya da Irâk-ı Acem'i verdi. Kutbeddin Uzlağşah'ı ise Hârezm, Horasan ve Mâzenderan'ı vererek veliaht ilan etti* (Nesevî 2021: 46; Şebânkâreî 2021: 117; el-Ömerî 2014: 361; Ebü'l-Fidâ 1997: 247; Aynî 2007: 314-315; Taneri 2019: 40; Bünyatov 2003: 150). Şebânkâreî'ye göre Sultan Alâeddin'in çok sayıda oğlu olmasına rağmen bunlardan sadece üçü padişahlık yapabilecek durumdaydı. İlki Sultan Celâleddin Mengübertî, ikincisi Sultan Gıyâseddin Pîrşah ve üçüncüsü Sultan Rükneddin idi (2021: 117). Nesevî'ye göre; Sultan Alâeddin'in Celâleddin Mengübertî ve Rükneddin Gursançtı gibi büyük oğulları dururken** Kutbeddin Uzlağşah'ı veliaht tayin etmesinde annesi Terken Hatun'un tesiri ve baskısı etkili olmuştur (2021: 46; Aynî 2007: 314; İkbâl 1388: 49; Kafesoğlu 2000: 210; Taneri 2019: 40; Bünyatov 2003: 150). Devlet idaresinde büyük nüfuz ve kudrete sahip olan Terken Hatun, Celâleddin'in annesi Ayçiçek Hatun'u sevmediği için onun veliaht tayin edilmesini istemiyordu. Uzlağşah'ın annesi ise kendisinin mensup olduğu Kanglı-Kıpçak asıllı bir kabiledendi. Bu sebeple veliaht olarak Uzlağşah'ın tayin edildiği merkezî topraklarda aslında Terken Hatun'un hükmü yürümekteydi (Kafesoğlu 2000: 210; Taneri 2019: 40; Bünyatov 2003: 150; İkbâl 1388: 49).

Rükneddin Gursançtı'nın annesinin kim olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnız Nesevî, Kutsi Bey Togan Han'ın, Rükneddin'in dayısının oğlu olduğunu ifade eder (1953: 141; 1384: 90; 2021: 83). Onun Türkçe isminden hareketle Rükneddin'in annesinin de Türk kökenli olabileceği kanaati oluşmaktadır. Ancak Terken Hatun tarafından iltifat görmemiş olmasına bakılırsa onun, Uzlağşah'ın annesi gibi Kanglı-Kıpçak boyundan yahut Uran kabilesinden*** olmadığı anlaşılmaktadır. Rükneddin Gursançtı'nın çocukluğu ve eğitim sürecine dair de herhangi bir malûmat bulunmamaktadır. Nesevî'ye göre Rükneddin Gursançtı, şehzadelerin en yakışıklısı ve en yeteneklisi olup cömert, merhametli ve güzel tabiatlıydı (2021: 46). Aynı şekilde diğer birçok müellif tarafından da Rükneddin'in tabiatının iyilikseverliğe ve cömertliğe meyilli olduğu ve Sultan Alâeddin Muhammed'in oğulları arasında karakter ve ahlâk bakımından en iyisi olduğu ifade edilmiştir (el-Ömerî 2014: 361; Hândmîr 1380: 653; Ebü'l-Fidâ 1997: 248; Aynî 2007: 315). Nesevî, ayrıca onun hat sanatında mahir olduğunu ve pek güzel yazıyla bir Kur'an-ı Kerim istinsah ettiğini belirtir (2021: 46). Sultan Alâeddin, oğlu Rükneddin Gursançtı'yı komşu hükümdarlardan Luristan Atabeyi Nusretuddin Hezâresb'in kızı ile evlendirmiş ve böylece onu taltif etmiştir (2021: 47).

* Sultan Alâeddin, Abeskûn Adası'nda ömrünün son günlerindeyken Uzlağşah'ı veliahtlıktan azlederek Celâleddin'i veliaht tayin etti.

** Nesevî'nin burada saltanata layık olarak yalnızca Celâleddin ve Rükneddin'i sayması bazı araştırmacılar tarafından Rükneddin'in ikinci oğul olduğu yanlışlığına neden olmuştur. Ancak Nesevî, muhtemelen Nesa kuşatmasından ötürü Gıyâseddin'e şahsi bir husumet beslediğinden onun adını burada zikretmemiştir. Ayrıca bkz. Özaydın 2006: 577-578.

*** Uran Kabilesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Köprülü 1943: 227-243.

Cûzcânî'ye göre ise; Sultan Alâeddin onu amcalarının birinin soyundan gelen Melik Uluğ Han-ı Ebû Muhammed'in kızıyla evlendirmiş ve kayınpederini Rükneddin Gursançtı'ya vekil tayin etmiştir. Gur meliklerinin tamamı ve Cibâl birlikleri onun emrinde hizmet etmeye bırakılmıştır (Cûzcânî 1970: 281-282).

Hârezmşah saltanatının ilk dönemlerinde daha önceki İslâm devletlerinde olduğu gibi hakimiyet alâmeti olarak beş namaz vaktinde beş nevbet çalınmaktaydı. Sultan Alâeddin Muhammed döneminde sınırların genişlemesiyle birlikte bu usul değişti. Sultan, 1217 yılında İrâk-ı Acem seferine gideceği zaman bu beş nevbetin birer sultan demek olan oğullarının sarayı önünde çalınmasını emretti. Kendisine ise büyük sultan olarak Zülkarneyn yahut İskender nevbeti denilen güneşin doğuş batış vakitlerinde günde iki kez olmak üzere altından yirmi davulun çalındığı nevbeti tahsis etti (Nesevî 2021: 42; el-Ömerî 2014: 361; Ebû'l-Fidâ 1997: 248; Aynî 2007: 314). Dolayısıyla bu dört evladın hepsinin kapısında günde beş vakit nevbet çalınırdı (el-Ömerî 2014: 361). Bu itibarla Rükneddin Gursançtı, kaynaklarda genellikle "sultan" unvanıyla zikredilmektedir (Cûzcânî 1970: 281; Şebânkâreî 2021: 118; Kazvinî 2018: 397; Cüveynî 2022: 395; Mirhând 2022: 163; Hândmîr 1380: 653; Vassâf 1388: 430). Nesevî, onun künyesinin "es-Sultanu'l-Muazzam Rükne'd-Dünya ve'd-Din Ebû'l-Hâris Gurşayci bin es-Sultanu'l-Azam Muhammed Kâsım Emîrü'l-Müminin" olduğunu belirtmektedir (1953: 73;1384: 39; 2021: 47; Gürbüz 2005: 64).

3. İrâk-ı Acem İdaresinin Rükneddin Gursançtı'ya Verilmesi

Hârezmşahlar Devleti, Sultan Alâeddin Muhammed dönemindeki başarılı fetihler sonucunda gücünün doruğuna yükseldi. 1210 yılında İlamış sahrasında Karahıtay ordusunun mağlup edilmesi ve 1212 yılında Semerkant'ın zapt edilip Karahanlı Devleti'ne son verilmesiyle birlikte Mâverâünnehir'de Hârezmşahlar hakimiyeti kesinleşti. Diğer taraftan Horasan'daki fetihler ve Herat'ın zapt edilmesiyle Afganistan ve İran'da da üstünlük sağlandı. Neticede 1215 yılında Gazne ve havalisi ele geçirilerek Gurluların Hindistan dışındaki bütün toprakları Hârezmşah hakimiyetine girmiş oldu (Köprülü 1987: 273; Kafesoğlu 2000: 205; Özeydın 2002: 297-298; Taneri 2019: 36-37). 1211 yılında Zevzen meliki Kıvâmülmülk tarafından Kirman'ın fethedilmesinden sonra kısa sürede Sicistan ele geçirildi. Hârezm birlikleri oradan güneye inerek Belûcistan ve Mekrân bölgelerini imparatorluğa bağladı. Hârezmşah hakimiyeti Hürmüz sahilleri ve Ummân'a kadar yayılarak bu bölgelerde Sultan Alâeddin adına hutbe okunmaya başladı (İbnü'l-Esir 2019: 155-156; Kafesoğlu 2000: 198). Bu başarıların ardından Hârezmşah Alâeddin, Selçuklu İmparatorluğu'nun varisi ve İslâm dünyasının sultanı olarak Bağdat'ta da hutbenin kendi adına okunmasını istiyordu. Ancak hiçbir şekilde dünyevî hakimiyetini ve siyasi otoritesini kaybetmek istemeyen Abbasî Halifesi en-Nâsır-Lidînillâh (1180-1225), Hârezmşah iktidarına karşı daima düşmanca bir politika izlemekteydi (Kafesoğlu 2000: 214-220; Hartmann 2006: 399-402).

Aslında Sultan Tekiş'in 1194 yılında Irâk Selçukluları yönetimine son vermesinin ardından Irâk-ı Acem'de Hârezmşahlar hakimiyeti tesis edilmişti. Ancak Sultan Alâeddin Muhammed'in tahta çıktığı sıralarda doğudaki mücadeleler dolayısıyla bu bölgede ortaya çıkan karışıklıklara yeterince müdahale edilemedi (İbnü'l-Esir 2019: 167; Kafesoğlu 2000: 199; Çakmak ve Hamarat 2015: 135). Neticede 1217 yılında Sultan Alâeddin Muhammed'in kalabalık bir orduyla Irâk-ı Acem'e yaptığı sefer, Fars'taki Salgurlu Atabeyi Sa'd b. Zengî'nin (1198-1226) ve Azerbaycan'daki İldeniz Atabeyi Özbek'in (1210-1225) mağlubiyet ve itaatleriyle sonuçlandı (İbnü'l-Esir 2019: 167-169; Cüveynî 2022: 314-316; Köprülü 1987: 273; Kafesoğlu 2000: 199-204). Ancak bu büyük başarının ardından Sultan Alâeddin'in Hemedan'dan Esedabad yoluyla Bağdat'a karşı gönderdiği ordu, şiddetli kar fırtınalarına kapılarak büyük bir zayiata uğradı. Ardından Kürtlerin hücumu sebebiyle perişan olan ordunun ancak çok az bir kısmı geri dönebildi. Bu hezimet haberinden sonra büyük bir pişmanlık duyan Sultan Alâeddin, doğu sınırlarında meydana gelen gelişmeler ve Moğol tehlikesinin baş göstermesi nedeniyle Horasan'a dönmek zorunda kaldı (İbnü'l-Esir 2019: 167-169; Cüveynî 2022: 313-318; Köprülü 1987: 273; Kafesoğlu 2000: 214-221).

Sultan Alâeddin Muhammed, h. 614/m. 1217 yılında Irâk seferinden dönerken bütün Irâk-ı Acem bölgesinin yönetimini oğlu Rükneddin Gursançtı'ya bıraktı. Burada devlet işlerini yönetmesi için İmâdülmülk Muhammed es-Savî'yi de onun vezirliğine tayin etti (Nesevî 2021: 46; İbnü'l-Esir 2019: 169; Cüveynî 2022: 318; Kazvinî 2018: 397; Aynî 2007: 314; İbn Haldûn 1982: 659). Mîrhând, Sultan Muhammed Hârezmşah'ın Irâk-ı Acem memleketini oğlu Rükneddin'in dirayetli ellerine bıraktığını (2022: 163); Cüveynî ise Sultan Alâeddin'in onu böyle önemli bir ülkenin yöneticisi için gerekli olan şeylerle donattığını belirtir (2022: 395). Bununla beraber Rükneddin Gursançtı'nın Irâk-ı Acem yönetimine tayin edildiğinde henüz 13 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Alâeddin Muhammed, Irâk-ı Acem topraklarından çekildikten sonra Rükneddin Gursançtı, büyük bir azamete bölgeye hareket etti. Ancak Rey'e ulaştığında kendisine muhalefet ve isyan etmek için bir araya gelmiş olan mahalli Irâk emirleri ona karşı koymaya çalıştılar. Bu durumu haber alan Sultan Alâeddin Muhammed, derhal Emir-i Meclis Şerefeddin'i yiğit savaşçılardan oluşan bir birlikle oğluna yardıma gönderdi. Rükneddin Gursançtı, yardım kuvveti gelince Irâk emirlerinin üzerine yürüyüp onlara karşı giriştiği savaşı kazandı. Bu suretle asilerin elebaşlarının çoğu yakalandı. Ancak Gursançtı, esirlerin hiçbirisinin öldürülmesine izin vermeyip, "Hiç kimseye zarar vermeyiniz, hepsine uygun şekilde hil'at vererek gönüllerini alıp serbest bırakınız." diye emretti (Şebânkâreî 2021: 118). Böylece Gursançtı, sadece onların suçunu bağışlamakla kalmamış aynı zamanda iktâlar verip eski görevlerine iade ederek onları onurlandırmıştır. Onun bu şekilde lütufta bulunması ve gösterdiği hoşgörü karşısında Irâk emirleri, isyan düşüncesinden tamamen vazgeçerek temiz ve samimi bir inançla ona bağlanıp itaat ettiler (Cûzcânî 1970: 282; Reşîdüddin 1970: 556; Şebânkâreî 2021: 118; Cüveynî 2022: 395-396; Mîrhând 2022: 163; Hândmîr 1380: 653).

Irâk-ı Acem’de Rükneddin Gursançtı’nın vezirliğine tayin edilen Emir İmâdülmülk, Hârezmşah Alâeddin nezdinde büyük bir itibara sahipti (İbnü’l-Esir 2019: 169; Aynî 2007: 314). Bu zat daha önce Hârezm’de vezir Nizâmülmülk’e uzun süre kaymakamlık yapmıştı. Olgun, ince düşünceli ve yetenekli bir adam olan İmâdülmülk, bu memuriyetinde seleflerinden hiçbirisinin nail olamadıkları bir unvan almıştı. Sultanın gönlünü kazanmış ve nasihatlerini dinletmeyi başarmış olduğu için sultan da kendisini Irâk-ı Acem’de Rükneddin’in vezirliğine tayin etti. Vezir İmâdülmülk, Irâk-ı Acem’deki bütün idari işlerle uğraşır ve devlet dairelerini çevirirdi. Rükneddin Gursançtı, İmâdülmülk’ün bağımsız hareketlerinden ötürü rahatsızlık duysa da onun Sultan Alâeddin nezdindeki itibarını bildiğinden bu duruma bir çare düşünmekteydi (Nesevî 2021: 47).

Cüveynî, İmâdülmülk’ün atabey unvanıyla tayin edildiğini (2022: 395; Şebânkâreî 2021: 118) belirtmekteyse de bu hususta Nesevî, Sultan Alâeddin’in annesi Terken Hatun’un akrabalarından olan Yığan Taysi’yi Rükneddin’in atabeyliğine tayin ettiğini açıkça belirtmektedir (2021: 85). İbnü’l-Esir ise; Yığan Taysi’nin Irâk-ı Acem seferi sırasında Hemedan emirliğine getirildiğini ifade eder (2019: 169; Aynî 2010: 314; İbn Haldûn 1982: 659). Bununla beraber bir süre sonra Rükneddin Gursançtı, Yığan Taysi’nin serkeşliği ve aç gözlülüğünden dolayı sultana şikâyette bulunmaya başlayıp eğer ihmal edilirse sonunun daha kötüye gideceği yönünde uyarılarda bulunmuştur. Bu nedenle Sultan Alâeddin onun hapsedilmesini emretmiş ve Yığan Taysi, Moğol istilasındaki kargaşa sürecine kadar Sercihan Kalesi’nde hapiste kalmıştır (Nesevî 2021: 85; Aynî 2010: 92). Dolayısıyla Rükneddin Gursançtı, kendisine yardımcı olmaları için tayin edilen vezir ve atabeyinin kendi üzerinde tahakküm kurma çabalarına rıza göstermemiş ve bu durumla mücadele etmiştir. Bu durum onun genç yaşına rağmen liderlik yeteneğini ve dirayetli duruşunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

4. Moğol İstilas ve Sultan Alâeddin’in Irâk-ı Acem’e Gelişi

1219 yılı sonlarında Moğol ordusunun Mâverâünnehir’e yönelmesi üzerine Hârezmşah Sultan Alâeddin Muhammed, bölge şehirlerini kaderine terk edip h. 616/m. 1220 yılı başlarında Ceyhun Nehri’ni geçerek Belh şehrine geldi. Bu sırada Rükneddin Gursançtı’nın veziri İmâdülmülk Muhammed es-Savî, çeşitli hediyelerle birlikte gelip sultanın huzuruna çıktı. Kaynakların bir kısmı Rükneddin Gursançtı’nın, babasının mağlubiyet haberini alınca onu Irâk’a davet etmek için vezirini gönderdiğini belirtir (Cüveynî 2022: 396; Reşîdüddin 1970: 556; Şebânkâreî 2021: 118; Mirhând 2022: 146; Kafesoğlu 2000: 279). Ancak Nesevî, Gursançtı’nın görünürde kendi işlerini takip ettirmek fakat hakikatte İmâdülmülk’ün entrikalarından kurtulmak ve saraydan uzaklaştırmak amacıyla onu gönderdiğini ifade eder. Zaten Gursançtı, daha önce de babasına bu vezirin kibrinden, bütün idari işleri başına buyruk yapmasından ve isyan düşüncesinde olmasından dolayı şikâyette bulunmuştur. İmâdülmülk, Sultan Alâeddin’in yanına geldiği zaman hakkındaki ithamları bildiği için kendisini aklamamanın yollarını aramaktaydı (Nesevî 2021: 63). Bu sırada sultanın harp meclisinden

bazıları Mâverâünnahir'i bırakıp Ceyhun kıyılarında kalabalık bir orduyla Moğolları karşılamayı teklif etti. Bu teklifi kabul etmeyen sultan, Gazne'ye gidip Hindistan tarafını set olarak kullanmayı ve Moğol tehlikesi geçene kadar orada kalmayı tavsiye eden emirlerin önerisini beğendi. Ancak Irâk-ı Acem veziri İmâdülmülk, kendi mülküne gitmek istediği için sultanın fikrini değiştirmeye çalıştı. Irâk-ı Acem'in geniş ve Moğol tehlikesinden uzak olduğunu dile getiren İmâdülmülk, önce Irâk'a dönüp düşman kılıçlarından uzaklaşılması gerektiğini, orada kolayca asker ve teçhizat tedarik edilebileceğini, böylece güçlü ordular topladıktan sonra dönüp Moğollara karşı konulabileceğini söyledi. Sultanın büyük oğlu Celâleddin, bu sözlere şiddetle itiraz etti. Celâleddin, etraftaki orduları toplayıp düşman üzerine yürümenin en doğrusu olacağını belirtip şayet sultan Irâk'a gitmek isterse ordunun komutasını kendisine bırakmasını teklif etti. Ancak Sultan Alâeddin, korku ve endişesinin çokluğundan onun sözlerine iltifat etmeyip sonunda İmâdülmülk'ün istediği gibi Irâk'a gitmeyi kabul etti (Şebânkâreî 2021: 118; Mirhând 2022: 146-147; Kafesoğlu 2000: 279; Erdoğan 2016: 250).

Sultan Alâeddin, Tûs ve Nişâbur yoluyla ilerleyip 13 Mayıs 1220 (7 Rebiülevvel 617) tarihinde İsfereyin üzerinden Irâk-ı Acem bölgesine geldi. Rey şehrinde bulunduğu sırada kendisini takip eden Moğol süvarilerinin de yaklaştığını haber aldı. Bunun üzerine sultan, Hemedan ile İsfahan arasındaki Ferzîn Kalesi'ne yöneldi. Burada Rükneddin Gursançtı, maiyetindeki 30 bin Irâk askeriyle babasını karşıladı (Cüveynî 2022: 328; Barthold 1990: 447; Kafesoğlu 2000: 280; Taneri 2019: 39-40; Bünyatov 2003: 172-173). Bu durum aslında Gursançtı'nın emrindeki asker sayısının fazlalığına işaret etmektedir. Nitekim Sultan Alâeddin, oğlu Gursançtı komutasındaki bu güçlü ve hazır ordu sayesinde dağınık Moğol birliklerini imha etmek için çok önemli bir fırsat yakalamıştı. Burada bir cephe oluşturup Cebe ve Subutay komutasındaki Moğol birliklerini yenebilir yahut en azından hızlarını yavaşlatabilirdi (Barthold 1990: 447; Kafesoğlu 2000: 280; İkbâl 1388: 38). Rükneddin Gursançtı ve Irâk-ı Acem emirleri Uşterân Dağı eteklerinin iyi bir mevzi olacağını belirterek ellerindeki kuvvetlerle orada savunma hazırlığı yapmayı teklif ettiler. Ancak Sultan Alâeddin, yaşadığı korkunun etkisiyle hiçbir yerde ve hiçbir şart altında Moğollarla karşılaşmak istemiyordu (Cüveynî 2022: 328; Kafesoğlu 2000: 280; Doygun 2019: 209).

Sultan Alâeddin, oğlu Gıyâseddin Pîrşah ve haremini, Taceddin Togan komutasındaki Elburz Dağları'nın iç kesimlerinde yer alan Karun Kalesi'ne gönderdi (Cüveynî 2022: 390; Nesevî 2021: 84; Vassâf 1388: 430; Barthold 1990: 447; Kafesoğlu 2000: 280; Taneri 2019: 39-40; Bünyatov 2003: 172-173). Bundan sonra sultan, istişare etmek ve Moğollara karşı savunma fikirlerini almak üzere Luristan Atabeyi Nusretuddin Hezâresb'i davet etti (Cüveynî 2022: 328; Vassâf 1388: 430; İkbâl 1388: 38; Barthold 1990: 447; D'Ohsson 2014: 111; Erdoğan 2016: 256). Bu kişi Nesevî'nin belirttiğine göre Rükneddin Gursançtı'nın kayınpederiydi (2021: 47). Nusretuddin Hezâresb'in derhal gelip hürmetle itaat arz etmesi sultanı memnun etti. Hezâresb çadırına dönünce sultan, onun görüşünü almak için Vezir İmâdülmülk'ü gönderdi.

Hezâresb cevabında, Fars ile Luristan arasında bulunan Teku Dağı eteklerindeki münbit ovaya yerleşmeyi ve burada toplanacak külliyetli miktarda askerle geçitleri tutup Moğollar geldikleri zaman cesaretle onlara karşı koymayı teklif etti. Ancak sultan, onun samimi olmadığını ve asıl amacının komşusu Fars Atabeylerini cezalandırmak olduğunu düşünerek bu teklifi de reddetti (Cüveynî 2022: 328; D’Ohsson 2014: 112; Kafesoğlu 2000: 280). Sultan Alâeddin, bu sırada Rey şehrini kuşatan Moğolların orayı tahrip edip yağmaladığı haberini aldı. Habercilerin hemen ardından Moğol öncü birlikleri yetişince derhal Karun Kalesi’ne gitmek üzere harekete geçilmesini istedi (Cüveynî 2022: 328-329; Erdoğan 2016: 256). Dolayısıyla sultanın Irâk-ı Acem’e gelmesiyle yurt müdafaası için ümitleri canlanmış olan Rükneddin Gursançtı ve Irâk emirleri, sonuçta kendi hallerine terk edilmiş oldu (Kafesoğlu 2000: 280).

Sultan Alâeddin, Rey şehrinin batısından Mâzenderan’a doğru harekete geçti. Rey’i yıkıp yağmalayan Cebe Noyan komutasındaki Moğollar, Sultan Alâeddin’in Hemedan’a yöneldiğini öğrenince, derhal onun peşine düştüler. Moğollar, yolda köyleri yakıp yıkarak ve halkı genç yaşlı demeden kılıçtan geçirerek ilerlediler (Cüveynî 2022: 162; İkbâl 1388: 39). Sultan Alâeddin ve maiyeti, Hemedan yakınlarındaki Devletabâd çayırında konakladığı sırada Moğol kuvvetlerinin baskınına uğradı. Maiyetinde bulunan 20 bin kişilik ümera ve askerden çoğu öldürüldü. Irâk-ı Acem veziri İmâdülmülk de bu baskında öldürülenler arasındaydı (Nesevî 2021: 64; İkbâl 1388: 39). Moğollar kendisini tanıyamadıkları için sultan, yanındaki az sayıda kimseyle kaçmayı başarsa da atı düşman oklarıyla yaralandı (Cüveynî 2022: 329). Mâzenderan havalisinde Sultan Alâeddin’i aramakta olan Moğol kuvvetleri müfrezeler halinde etrafı tarayıp uğradıkları şehir ve kasabalarda emirlerine uymayanları öldürüyor, şüphelendikleri kaleleri kuşatıyorlardı. Bu sırada bir kol Âmül’de katliam yapmış, diğer bir kol da Terken Hatun’un sığındığı İlâl Kalesi’ni kuşatarak ele geçirdikleri harem mensuplarını Cengiz Han’a göndermiştir (Cüveynî 2022: 161-162; Kafesoğlu 2000: 280; Doygun 2019: 211). Devletabâd baskınından kurtulan Sultan Alâeddin, uzun bir kaçış ve takip sürecinden sonra neticede Hazar Denizi’ndeki Abeskûn Adası’na sığındı. Fakat bir süre sonra orada hastalanarak hayatını kaybetti (Cüveynî 2022: 329; Nesevî 2021: 64-65; D’Ohsson 2014: 112-114).

5. Rükneddin Gursançtı’nın Kirman’a Gidişi

Sultan Alâeddin Muhammed, Kirman bölgesinin yönetimini oğlu Gıyâseddin Pîrşah’a vermişti. Gıyâseddin Pîrşah, deniz kıyısına ve Mekrân sınırına kadar olan bölgeyi kendi hakimiyetine aldı (Cûzcânî 1970: 283). Moğol istilasına kadar orada kaldıysa da daha sonra babası Sultan Alâeddin, Irâk’tan Mâzenderan’a doğru giderken haremini Gıyâseddin Pîrşah ile birlikte Karun Kalesi’ne gönderdi. Gıyâseddin Pîrşah, burada kale kumandanı Emir Taceddin Togan tarafından sadakat ve hürmetle karşılandı (Nesevî 2021: 84; Cüveynî 2022: 390). Cûzcânî, kronolojik bir hata yaparak onun Kirman’da Barak Hacib’in gelişi ve ikisinin

aralarının açıldığı güne kadar kaldığını belirtip daha sonra Irâk'a, kardeşi Rükneddin'in yanına gittiğini ifade eder (1970: 283). Hâlbuki Gıyâseddin Pîrşah, Moğol istilası sırasında buradan ayrılmış ve giderken vekil olarak Zevzen meliki Emir Şücaeddin Ebû'l-Kasım'ı Kirman'ın hükümet merkezi olan Gevaşir şehrinde bırakmıştı (Cûzcânî 1970: 283; Kazvinî: 397).

Sultan Alâeddin Muhammed, Mâzenderan'a gidince Rükneddin Gursançtı da Irâk-ı Acem'de daha fazla kalamamış ve Kirman'a gitmeye karar vermiştir. Bu kararı vermesinde Moğolların Irâk-ı Acem şehirlerini yağmalamasının ve askerî birliklerin dağılmış olmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Alâeddin'i takiple vazifeli olan Cebe ve Subutay komutasındaki Moğol keşif birlikleri Irâk-ı Acem'de Rey ve Kum şehirlerini tahrip etmişlerdi. Hemedan'a yaklaştıklarında buranın valisi Alâüddeve hediyelerle gelerek Moğollara itaat arz etti. Moğollar buraya bir yönetici tayin ettikten sonra Zencân ve Kazvin'e ilerlediler. Kazvin ahali ellerinde bıçaklarla sokak savaşları yaparak direnmeye çalıştırsa da neticede mağlup olup Moğollar tarafından katliama uğratıldılar (İbnü'l-Esir 2019: 275-276; Cüveynî 2022: 161-162; D'Ohsson 2014: 139).

Kendisine bağlı az sayıdaki bir askerî birlikle Kirman'a doğru harekete geçen Gursançtı, Kirman'ın yönetim merkezi Gevaşir'e vardığında burada bulunan Zevzen melikinın komutan ve askerleri onu tanıyıp derhal hizmetine girdiler. Aynı şekilde çevrede bulunan diğer askerî birlikler de onun geldiğini duyunca ordusuna katıldılar. Rükneddin Gursançtı, Zevzen meliki Şücaeddin Ebû'l-Kasım'ın hazinelerine el koyup, bu serveti yanında toplanan askerlere dağıttı (Cüveynî 2022: 396; Reşîdüddin 1970: 556; Kazvinî 2018: 397; Şebânkâreî 2021: 118; Mirhând 2022: 164; Hândmîr 1380: 654). Böylece onun hükmü, kısa sürede bu bölgenin her tarafına yayıldı. Gursançtı, Kirman'ın vergi gelirlerinden de istediği gibi tasarrufta bulunarak Gevaşir Kalesi'nde yaklaşık dokuz ay kadar zaman geçirdi. Bundan sonra o, tekrar Irâk-ı Acem'e dönmeye karar verdi (Nesevî 2021: 82). Nitekim bu süreçte Moğol istilasının meydana getirdiği kargaşa ortamının da nispeten yatışmış olduğu anlaşılmaktadır (Şebânkâreî 2021: 118). Rükneddin, Kirman'dan topladığı kuvvetlerle harekete geçip bölgede yeniden hakimiyetini sağlayabilmek için öncelikle İsfahan şehrinin önlerine geldi (Nesevî 2021: 82; Cüveynî 2022: 396).

Rükneddin Gursançtı Kirman'dan ayrılıp İsfahan'a gittiği sırada ağabeyi Gıyâseddin Pîrşah'a mektup yazıp hemen Kirman'a dönmesini istedi. Orada herhangi bir direnişle karşılaşmayacağını ve Kirman'ı koruyan ya da orada hakimiyet iddiasında bulunan kimse olmadığını haber verdi. Bunun üzerine önce İsfahan'a giden Gıyâseddin Pîrşah, kardeşiyle buluştu. Rükneddin Gursançtı tarafından izzet ve ikramla karşılanan Pîrşah, üç gün sonra Kirman'a doğru yola çıktı. Nesevî'ye göre Pîrşah, hiçbir zorluk çekmeden Kirman'a yerleşip oranın gelirlerinden istifade etmeye başladı. Onun Kirman'da gücü ve kudreti artarken, Irâk-ı Acem'de Rükneddin Gursançtı'nın durumu gittikçe zayıflamaktaydı (Nesevî 2021: 84-85;

Aynî 2010: 91). Kazvinî'ye göre ise; Gıyâseddin Pîrşah Kirman'a döndüğünde kendisi adına şehri yöneten Emir Şücaeddin Ebû'l-Kasım, daha önce Rükneddin'den eziyet görmesinden ve Hârezmşahlar Devleti'nin artık sona ermekte olduğunu düşünmesinden dolayı Gıyâseddin'e Kirman'dan yol vermedi. Bunun üzerine Gıyâseddin Kirman'dan Fars bölgesine gidip Atabey Sa'd b. Zengî ile savaştı (Kazvinî 2018: 397). Aynı şekilde Cüveynî de, Gıyâseddin'in Gevaşir Kalesi'ne vardığında kale yöneticisi Şücaeddin Ebû'l-Kasım'ın "Ben sizin tarafınızdan buraya tayin edildim. Eğer buraya gelecek olursanız karışıklık çıkar." diyerek birçok değerli hediyeler gönderdiğini ve onu kaleye sokmak istemediğini belirtmektedir. Gıyâseddin, onun niyetinin kötü olduğunu anlasa da savaşmak istememiş ve oradan ayrılarak Irâk'a gitmiştir. Burada daha önce dağılmış ve saklanmış olan askerler kendisine katılmış, Hitaylı Barak Hacib de bu sırada onun hizmetine girmiştir (Cüveynî 2022: 391; Mirhând 2022: 165; İkbâl 1388: 113; Gençtürk 2018: 326).

6. İsfahan'da Meydana Gelen Olaylar

İsfahan'daki Hanefiler ve Şâfiîler, Saidî ve Hocendî ailelerinin öncülüğünde sık sık birbirleriyle çatışmaktaydı. İsfahan h. 633/m. 1236 yılına kadar Moğol istilasından uzak kalsa da bu iç düşmanlık nedeniyle şehrin hakimiyeti sürekli el değiştirmekteydi (İkbâl 1388: 533; Özgüdenli 2003: 60-61, 72-73). İsfahan'da yaşanan olaylara ilişkin kaynaklardaki rivayetler farklılık arz etmektedir. Nesevî'ye göre; Rükneddin Gursançtı, İsfahan'a geldiğinde Cemâlüddin Muhammed b. Ayaba el-Ferzînî'nin Irâk-ı Acem'in yönetimini ele geçirmeyi amaçladığını ve bunun için Irâk Türkmenlerinden bir ordu topladığını öğrendi. Bunlar arasında İbn-i Laçin Çekarçe, Hazinedâr Aybek, İbn-i Karakir, Nureddin Cibril, Aksungur Kutsi, Aybek Âbdâr ve Ferzîn Kalesi kumandanı Muzaffereddin Bâzdâr bulunmaktaydı. Ayrıca bu sırada İsfahan kadısı Mesud b. Said, Cemâlüddin Muhammed b. Ayaba'nın kendisine destek ve biat teklifini kabul etmişti. Bu nedenle Gursançtı, şehrin Şâfiî mezhebinin lideri olan Sadrüddin Hocendî'nin taraftarlarıyla birlikte İsfahan kadısının oturduğu Cübâre mahallesine saldırdı. Burada yağma ve tahribatta bulunarak kontrolü sağladı. İsfahan kadısı ise Fars bölgesine kaçıp Atabey Sa'd b. Zengî'ye sığındı. Bunun üzerine Gursançtı, isyanın ele başı Cemâlüddin Muhammed b. Ayaba'yı bulup isyanı bastırmak için Hemedan'a gitmeye karar verdi. Ancak Rükneddin'in maiyetinde bulunan askerler, kendilerine erzak tedarik edebilmek amacıyla İsfahan'ın mahallerine girmişlerdi. Bu sırada askerlerin Cübâre mahallesinde meydana getirdiği yağma ve tahribattan ötürü öfkeye kapılmış olan halk, şehir kapılarını kapatıp ellerindeki hançerlerle askerlere saldırmaya başladı. Askerlerin birçoğu çarşı-pazarlarda ve dükkânlarda öldürüldü. Bu durum Rükneddin Gursançtı'nın cesaretini kırdı. Bununla beraber dayısının oğlu Kutsi Bey Togan Han, Küçbuga Han ve Irâk-ı Acem Emir-i Alem'inin oğlu Şemseddin komutasında askerî bir kuvvet göndererek Cemâlüddin ile savaşmalarını emretti. Fakat bunlar tam saldırıya geçecekleri sırada Küçbuga Han ihanet edip

isyancıların tarafına geçti. Diğerleri ise bundan dolayı korkup geriye çekildiler (Nesevî 1953: 140-141; Nesevî 1384: 89-90; Nesevî 2021: 82-83; İkbâl 1388: 113).

Diğer kaynaklarda ise İsfahan'daki olaylar daha farklı aktarılmaktadır. Buna göre; Gursançtı İsfahan kapılarına dayanınca burada daha önce dağılmış olan askerler de yeniden kendisine iltihak ettiler. Bu sayede onun gücünü artırması, şehirde büyük bir güç ve nüfuza sahip olan İsfahan kadısının gözünü korkuttu. Bu nedenle kadı, ona karşı bazı tedbirler almaya başladı. Rükneddin Gursançtı şehirde daha fazla kalmayı uygun görmeyerek şehrin dışına çıkıp çadırlarını orada kurdurdu (Cüveynî 2022: 396; Reşîdüddin 1970: 556; Mirhând 2022: 164; Hândmîr 1380: 654; Şebânkâreî 2021: 118). Cüveynî'ye göre; bu sırada halk taş ve sopayla birbirlerine girdi. Bu çarpışmalarda yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti. Askerler de olaya karışıp çok sayıda adam öldürdüğü için Rükneddin oradan ayrılıp Rey şehrine gitti (Cüveynî 2022: 396; Reşîdüddin 1970: 556; Kazvinî 2018: 397). Mîrhând ve Hândmîr tarafından aktarılan rivayete göre ise; bu sırada şehir halkı kadının teşvik ve tazyikiyle Rükneddin'in ordugâhına saldırdı. İki taraf arasında başlayan çatışma giderek şiddetlendi. Neticede Rükneddin'in ordusundan yaklaşık bin kişi ve şehir halkından da birçok kişi öldürüldü. Bundan sonra Rükneddin, Moğol ordusunun yaklaştığını haber aldığı için İsfahan idaresinden vazgeçerek yönünü Rey şehrine çevirdi (Mirhând 2022: 164; Hândmîr 1380: 654).

7. Rükneddin Gursançtı'nın Moğollarla Mücadelesi ve Ölümü

Rükneddin Gursançtı, İsfahan'dan ayrıldıktan sonra Rey şehrine gidip burada iki ay kadar kaldı. Bu süreçte Moğolların geliş haberi yayılana kadar İsmailîlerle mücadele etti (Nesevî 1384: 95; İkbâl 1388: 113). Bu mücadelenin ayrıntıları bilinmese de h. 619/m. 1222 yılında Rey'de bir grup Nizârî davetçisinin onun emriyle tutuklanıp idam edildiği bilinmektedir (Daftary 2017: 582). Daha sonra Moğol öncü birliklerinin ikinci defa bu bölgede görünmeleri üzerine Rükneddin Gursançtı, Fîrûzkûh (Ustûnavad) Kalesi'ne çekildi. Ancak Moğol ordusu da kısa bir süre sonra onun arkasından yetişip bu kaleyi kuşattı. Reşîdüddin, bu Moğol ordusunun Taymas ve Taynal Noyan komutasında olduğunu ifade etmektedir (Reşîdüddin 1970: 556; Bünyatov 2003: 180).

Kaynaklar, Fîrûzkûh Kalesi'nin oldukça müstahkem olduğunu ve müdafilerin şiddetli mücadele ettiğini belirterek Moğol kuşatmasının 5 veya 6 ay kadar sürdüğünü nakletmektedir (Cüveynî 2022: 396; Reşîdüddin 1970: 556; Şebânkâreî 2021: 118; Kazvinî 2018: 397; Mirhând 2022: 164; Hândmîr 1380: 654; İkbâl 1388: 113; Bünyatov 2003: 180). Zekeriya Kazvinî, bu meşhur kalenin, geçmişi üç bin yıl öncesine varan en eski ve en güçlü kalelerden biri olduğunu belirtmekte ve Rükneddin Gursançtı buraya sığınıp tahkim edene kadar asla bu kalenin zorla alınamadığını vurgulamaktadır. Ona göre; Moğollar bu kaleyi kuşattıklarında bol miktarda yakacak odun toplayıp etrafına yerleştirerek ateşe verdiler. Böylece kayaların çatlayıp parçalanmasıyla kalenin savunma kapasitesi ortadan kalktı (1960: 293).

Nesevî'ye göre ise; Rükneddin, kalenin her tarafına nöbetçiler yerleştirerek güvenlik tedbirleri almıştı. Ancak kalenin eskiden beri yaklaşılmaması mümkün görünmeyen bir noktası ihmal edilmişti. Moğollar tam bu noktada otların örttüğü bir kaya çatlağı keşfettiler. Demir uçlu kazıkları o çatlağa geçirip bunlara tırmanarak yukarı çıktılar. Moğolları gören kale muhafızları korkup kaçmaya başladı (Nesevî 2021: 84). Rükneddin, sabahleyin kalktığı anda kalenin ablukaya alındığını gördü. Moğollar, Rükneddin'i ve kalede bulunanların hepsini esir alıp aşağı indirdiler. Moğol komutanı ısrarla ve tehditle Rükneddin'den ordu önünde diz çöküp itaat etmesini istedi. Ancak Rükneddin hiçbir şekilde bu zillete razı olmayınca Moğollar onu bütün maiyeti, çocukları ve kale sakinleriyle birlikte şehit ettiler (Cûzcânî 1970: 282; Reşîdüddin 1970: 556; Mirhând 2022: 164-165; Hândmîr 1380: 654; Aynî 2010: 91). Onun şehadeti kaynaklarda genellikle hicrî 619 (m. 1222) yılı olarak kayıtlıdır (Kazvinî 2018: 397; Hândmîr 1380: 654; Cûzcânî 1970: 282n). Buna göre hayatını kaybettiğinde henüz 18 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.* Cûzcânî, onun Irâk-ı Acem'de uzun bir hakimiyet dönemi geçirdiğini (1970: 282) söylerse de Sultan Alâeddin'in Irâk seferinden Rükneddin'in ölümüne kadar geçen süre toplamda beş yıldır. Nesevî, onun uğradığı felaketten sonra artık ümitlerin tükendiğini belirtir (2021: 85).

Yukarıda İsfahan olaylarıyla ilgili olarak adı geçen isyancı Cemâlüddin Muhammed, yanında Irâk emirleri bulunduğu bir sırada, Rükneddin Gursançtı'nın ölümünü haber almış ve büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Hemedan'da bulunan askerî birlikler, kendisine Moğollara itaat arz etmesini ve bu sayede onların tahrip ettikleri yerlerden bir kısmının idaresini alabileceğini telkin ettiler. Cemâlüddin bunun üzerine Moğollarla haberleşip onlara itaatini bildirdi. Moğollar kendisine bir kürk hediye edip bağlılığını kabul ettiler. Daha sonra Cemâlüddin'e haber gönderip itaat ve sadakatini kanıtlaması için huzurlarına gelmesini istediler. Cemâlüddin, kendisine gösterilen dostluğa güvenerek Moğolların yanına gittiyse de umduğunu bulamadı. Nitekim Moğollar kendisini ve yanında bulunan Irâk emirlerini öldürdükten sonra Hemedan üzerine gittiler (Nesevî 2021: 84). Rükneddin Gursançtı'nın ölümünden bir süre sonra Gıyâseddin Pîrşah, Irâk-ı Acem'in yönetimini tamamen ele geçirdi (Nesevî 2021: 86; Kafesoğlu 2000: 199). Bu durum Celâleddin Mengübertî'nin Hindistan'dan dönüp bölgede kendi hakimiyetini tesis etmesine kadar devam etti (Nesevî 2021: 100-104; Yınanç 1988: 49; Taneri 2019: 47-48).

Sonuç

* Daha önce benzer bir kaderi Moğollar tarafından takip edilen Hârezmşah Alâeddin'in diğer oğulları Uzlağşah ve Akşah da paylaşmıştır. Onlar Habuşan vilayetindeki Vaşa Köyü'nde Moğol kuvvetlerine yakalandılar. İlk çatışma sırasında onları takip eden öncü birliği yenmeyi başardılarsa da arkasından gelen kuvvetler tarafından kuşatılarak askerleriyle beraber Moğol kılıç darbeleri altında can verdiler (Nesevî 2021: 75-77; Cüveynî 2022: 343; Bünyatov 2003: 180).

Hârezmşah hanedanının seçkin bir siması olarak tarih sahnesinde yer alan Rükneddin Gursançtı, adını Gurlu ordusu tarafından kuşatılan Hârezm başkenti Gürgeç'in bu tehlikeli durumdan kurtuluşu esnasında doğmasından dolayı almıştır. Sultan Alâeddin Muhammed'in beş oğlundan biri olan Rükneddin Gursançtı, daha çocukluk döneminde ahlâkî erdemleriyle temayüz etmiş ve hat sanatında büyük bir maharet göstermiştir. Ancak ağabeyi Celâleddin Mengübertî gibi Rükneddin Gursançtı da devlet yönetiminin Terken Hatun'a bağlı Kanglı-Kıpçak hizbinin çıkarlarına teslim edilerek yetenekli evlatların dışlamasının doğrudan mağdurlarından biridir. Gursançtı, henüz 13 yaşındayken babası tarafından Irâk-ı Acem gibi siyasi, ekonomik ve stratejik açıdan oldukça önemli bir ülkenin yöneticiliğine atanmıştır. Bölgede mahalli yöneticiler tarafından çıkarılan isyanı bastırdıktan sonra büyük bir hoşgörü ve olgunlukla isyancıların gönüllerini alıp onları kendisine sadakatle bağlaması, onun liyakatli idari kabiliyetini ve siyasi basiretini göstermektedir. Kendisine yardımcı olmaları için atanan atabeyinin ve vezirinin kendi üzerinde tahakküm kurma çabalarına boyun eğmeyip genç yaşına rağmen onlarla mücadele etmesi, güçlü liderlik yeteneğini ve dirayetli kişiliğini yansıtmaktadır.

Rükneddin Gursançtı, Moğol istilası karşısında babası Sultan Alâeddin'in Mâverâünnehir ve Horasan bölgelerini düşmana terk edip panikle Irâk-ı Acem'e kaçmasına karşın emrindeki büyük orduyla ve yetenekli devlet adamlarıyla babasına bir kurtuluş ümidi sunmuşsa da babası bu fırsatı değerlendirebilecek cesaret ve feraseti gösterememiştir. Hârezmşah Sultan Alâeddin'in Moğol korkusunun neden olduğu psikolojik çöküntüden ötürü Irâk-ı Acem'i de kaderine terk ederek kaçması, Rükneddin Gursançtı'nın bölgedeki konumunun zayıflamasına ve başarılı idari çabalarının boşa gitmesine neden olmuştur. Moğol istilasının Irâk-ı Acem'de meydana getirdiği katliam, tahribat ve kargaşa ortamından dolayı buradan ayrılmak zorunda kalan Rükneddin Gursançtı, yanındaki az sayıda askerle Kirman bölgesine giderek burada tekrar toparlanma girişiminde bulunmuştur. Kirman'da kaldığı 9 aylık süreçte cömert, adil ve olgun kişiliğiyle kısa sürede etrafında bir ordu toplayarak bölgenin her tarafına hükmetmiştir. Rükneddin Gursançtı, Irâk-ı Acem'deki hakimiyetini yeniden tesis etmek üzere geri döndüğünde Moğol istilasının sebep olduğu otorite boşluğundan kaynaklanan güçlü bir isyan hareketiyle karşılaşmış ve İsfahan'da mevcut bulunan mezhep çatışmalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Gursançtı, İsfahan'da meydana gelen olaylarda ciddi kayıplar yaşamış ve Hemedan'da bulunan isyancılar üzerine gönderdiği bazı komutanlarının ihanetine uğramıştır.

Rükneddin Gursançtı, bir süre Rey'de İsmailî taraftarına karşı başarıyla mücadele etmişse de Moğol ordularının tekrar bölgeye gelmeleri üzerine müstahkem Fîrûzkûh Kalesi'ne çekilerek müdafaa tedbirleri almıştır. Gursançtı, bu kalede Moğol kuşatmasına karşı yaklaşık altı ay boyunca kararlı bir direniş sergilemiştir. Neticede Moğollar kaleye sızmayı başarıp kendisini esir alsalar da ona diz çöktürememişlerdir. Nitekim Rükneddin Gursançtı,

Moğollara teslimiyet göstermektense onurlu bir şekilde ölmeyi tercih etmiş ve henüz 18 yaşındayken şehit olmuştur.

Rükneddin Gursançtı, Hârezmşahlar Devleti'nin siyasi, askerî ve kültürel dönüşüm sürecinde öne çıkan, ancak tarih yazımında yeterince yer bulamamış bir şahsiyettir. Kaynakların ortaya koyduğu veriler, onun hem karakter hem de yönetim anlayışı bakımından dönemin diğer şehzadelerinden farklı bir karakterde olduğunu göstermektedir. Genç yaşta üstlendiği Irâk-ı Acem valiliğinde sergilediği olgunluk, adalet ve uzlaşmaya dayalı siyaset anlayışı, Hârezmşah yönetim geleneğinin ideal bir yönünü yansıtmaktadır. Neticede onun direnişi ve şehadeti, ağabeyi Celâleddin'in uzun süreli mücadelesinden önce, batı İran'da Moğol tehdidinde karşı gösterilen son onurlu duruşlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

Kaynakça

- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. 2022. *Tarih-i Cihan Güşâ*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, V. V. 1990. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bedreddin Mahmûd el-Aynî. 2007. *İkdü'l-Cümân fi Târih-i Ehli'z-Zaman*. C. III, Thk. Mahmud Rezzak Mahmud. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesiki'l-Kavmiyye.
- Bedreddin Mahmûd el-Aynî. 2010. *İkdü'l-Cümân fi Târih-i Ehli'z-Zaman*. C. IV, Thk. Mahmud Rezzak Mahmud. Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesiki'l-Kavmiyye.
- Bünyatov, Ziya. 2003. *Hârezmşâhlığı ve Enuştekinler Devleti*. Çev. Tural Rızayev. İstanbul: Der Yayınları.
- Çakmak, Mehmet Ali, Ercenk Hamarat. 2015. "İnkısaftan inhitat'a bir Türk sultanı Alaaddin Muhammed Harezmsah (1200-1220)". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23): 125-148.
- D'Ohsson, Abraham Constantin Mouradgea. 2014. *Moğol Tarihi*. Çev. Ekrem Kalan. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Daftary, Farhad. 2017. *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Doygun, Meryem. 2019. "Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- El-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ali. 1997. *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*. C. II, Nşr. Mahmûd Deyyûb, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Erdoğan, Coşkun. 2016. "Hârezmşâh Alâeddin Muhammed Dönemi Siyasî Tarihi (1200-1220)". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gençtürk, Cihan. 2018. "Barâk Hâcib ve Kutlughanlılar (Kirman Karahutayları)'ın Kuruluş Süreci". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (62): 323-336.
- Gıyaseddin Hândmîr. 1380 h.ş. *Tarih-i Habîbü's-Siyer fi Ahbar-i Efrad-i Beşer*. C. II, Nşr. Muhammed Debîr-i Siyâki. Tahran: Kitabhane-i Hayyam.
- Gürbüz, Meryem. 2005. "Hârizmşahlar'da Devlet Teşkilâtı, Ekonomik ve Kültürel Hayat". Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî. 2018. *Târih-i Güzide*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hartmann, Angelika. 2006. "Nâsır-Lidînillah". ss. 399-402 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları.
- Horst, Heribert. 1964. *Die Staatsverwaltung der Grosselğuşen und Horazmsahs (1038-1231)*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- İbnü'l-Esir. 2019. *el-Kâmil fi't-Târih*. C. 10, Çev. Ahmet Ağırakça & Abdülkerim Özaydın. İstanbul: Ravza Yayınları.
- İkbal, Abbas. 1388 h.ş. *Tarih-i Moğul: ez hamle-yi Cengiz tâ teşkîl-i Devlet-i Timûrî*. Tahran: Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir.
- Kafesoğlu, İbrahim. 2000. *Harezşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, Fuat. 1943. "Uran kabilesi". *Belleten*, 7 (26): 227-243.
- Köprülü, Fuat. 1987. "Hârizmşâhlar". ss. 265-296 içinde *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5/1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köprülüzade, Fuad. 1925. "Harzemşahlar tarihine aid". *Journal of Turkology*, (1): 251-254.
- Kucur, Sadi S. 2018. "İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hanedan Üyelerinin Unvanları". ss. 497-515 içinde *Afyonkarahisar I. Türk Tarihi Sempozyumu: Türklerde Devlet (19-21 Ekim 2017)*. Ed. Hayrunnisa Alan, Ali Ahmetbeyoğlu, Uğur Demir, Adnan Baycar. İstanbul: Seçil Ofset.
- Maulânâ Minhâj-ud-dîn Abû-'Umar-i-'Usman Cûzcânî. 1970. *Tabakât-ı Nâsirî: A General History of The Muhammadan Dynasties of Asia, Including Hindustan; From A. H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.)*. Vol. I, Trans. H. G. Raverty. Oriental Books Reprint Corporation.
- Muhammed b. Ahmed en-Nesevî. 1384 h.ş. *Sîret-i Celâleddîn-i Mingubirnî*. Nşr. Mücteba Mînovî. Tahran: Şirket-i İntişarat-ı Alimî ve Ferhengî.
- Muhammed b. Ahmed en-Nesevî. 1953. *Sîretü's-Sultân Celâleddîn Mengûbirtî*. Thk. Hafız Ahmed Hamdî. Beyrut: Dârü'l-Fikre'l-Arabî.
- Muhammed b. Ahmed en-Nesevî. 2021. *Celâleddin Hârizmşah Biyografisi*. Çev. Necip Âsım, Haz. Mustafa Demirci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî. 2021. *Mecma'u'l-Ensâb (Hanedanlar Tarihi)*. Çev. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mirhând. 2022. *Ravzatu's-Safâ Hârezmşâhlar*. Çev. Erkan Göksu. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Nâsireddin Münşî-i Kirmânî. 1328 h.ş. *Sımtü'l-ulâ li'l-Hazreti'l-ulyâ, der Târih-i Karahtayân-i Kirman* Nşr. Abbas İkbal. Tahran: Şirket-i Sehamî Çap.
- Özaydın, Abdülkerim. 2002. "Harezşahlar Devleti". ss. 283-305 içinde *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*. C. 3. Ed. Hasan Celal Güzel- Ali Birinci. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özaydın, Abdülkerim. 2006. "Nesevî, Muhammed b. Ahmed". ss. 577-578 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özgüdenli, Osman Gazi. 2003. "Bir Ortaçağ Şehrinin Anatomisi: İsfahân (650-1500)". *Name-i Aşina*, 5(11): 57-96.

Hârezmşah Hanedanından Bir Sultan: Rükneddin Gursançtı ve Hayatı

Piyadeoğlu, Cihan. 2023. "Sencer/Sancar Adı Üzerine Bir Görüş". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (60): 25-34.

Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî. 1383 h.ş. *Câmi'ü't-Tevârih*. C. I, Tsh. Muhammed Ruşen & M. Mustafa Musevî. Tahran: Neşr-i Elburz.

Şehabeddin Abdullah b. İzzeddin Fazlullah Şirazî Vassâf. 1388 h.ş. *Târîh-i Vassâfî'l-Hazret*. C. IV, Tsh. Alireza Hacıan Nejad. Tahran: Müessesesi-i İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran.

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî. 2014. *Mesâlikü'l-Ebsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.

Taneri, Aydın. 1997. "Hârizmşahlar". ss. 228-231 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları.

Taneri, Aydın. 2019. *Harezşahlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Yınanç, Mükrimin Halil. 1988. "Celâleddin Harezemşah". ss. 49-53 içinde *İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. Ankara: MEB Yayınları.

Zekeriya b. Muhammed Kazvinî. 1380/1960. *Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd*. Beyrut: Dârü Sâdır.

